

stvarnu fragmentiranost prostora. Članak je obogaćen dvama grafičkim prikazima i jednom tablicom.

U članku *Imagining Flanders: The (De)construction of a Regional Identity in Fifteenth-Century Flanders* (297-317) Lisa Demets piše o regionalnom identitetu u Flandriji u kasnom srednjem vijeku. Prikazavši *status quo* historiografije, Demets uvodi u temu ističući da se regionalni identitet Flandrije počeo formirati dolaskom jakih burgundskih vojvoda, ne dokidajući potpuno tadašnji partikularizam. Vezujući pojavu regionalizma uz historiografiju urbanih sredina, autorica njegove znakove istražuje u dva narativna izvora – tzv. *Flandria Generosa C* i *Imago Flandriae*. Pritom u prvom vidi nastojanje oko legitimizacije burgundske dinastije i vezivanje urbanih elita uz nju, a u drugom ističe slikovnu alegoriju Flandrije u kojoj se jasno ogleda konstitutivna važnost njezinih velikih gradova u percepciji pokrajine. Zaključuje da je flamanski regionalni identitet nastajao povezivanjem velikih gradova, ali pitanje je koliko je uspio nadvladati partikularizme pojedinih aktera. Članak je obogaćen slikom *Imago Flandriae*.

Posljednji članak, naslova *Mapping Imagined Territory: Quaresmio's „Chorographia” and Later Franciscan Holy Land Maps* (319-347), potpisuje Marianne Ritsema van Eck. Na primjerima ranonovovjekovnih franjevačkih karata Svete zemlje autorica istražuje reprezentaciju teritorija u predmodernoj kartografiji. Primijetila je da se dosad historiografija uglavnom bavila samo značenjem tih karata u kontekstu razvoja preciznije kartografije, no da je pritom zanemarivala njihov kulturno-ideološki značaj. U tom smislu ističe važnost konteksta u kojima su karte dolazile do svoje publike, što podupire primjerima franjevačkih karata iz kojih se shvaćanje teritorija i teritorijalnosti može iščitati jedino stavljanjem u odnos s tekstom koji ih prati. Članak je popraćen i slikama istraživanih karata.

U zaključku (349-358) urednici Mario Damen i Kim Overlaet daju pregled svih članaka i upućuju na najvažnije zaključke koji iz njih proizlaze, a koji se svi temelje na produblivanju shvaćanja teritorija i srodnih pojmova, pa u skladu s tim i širenju fokusa na dosad zanemarivane skupine izvora u kojima se taj, sada produbljeno shvaćen, pojam može istraživati.

Izrečenom u zaključku zbornika valja dodati da propitivanje shvaćanja i uporabe pojmova „teritorij” i „teritorijalizacija” iznimno smisleno ukazuje na brojne aspekte oblikovanja i transformacije kasnosrednjovjekovne u ranonovovjekovnu državu, pri čemu, kao i samo društvo, shvaćanje teritorija i izgradnja njegova poimanja varira s obzirom na stupanj napuštanja obrazaca svojstvenih srednjovjekovnoj dinastičkoj državi, najprije sagledanih kroz prizmu interakcije društva, prostora i moći.

Luka Mihanović

***Scrinia Slavonica: godišnjak
Podružnice za povijest Slavonije,
Srijema i Baranje Hrvatskog instituta
za povijest 23 (2023), 465 stranica***

Godine 2023. Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskoga instituta za povijest izdala je novi broj časopisa *Scrinia Slavonica*. On sadržava sedam izvornih znanstvenih članaka, jedan pregledni rad, tri prethodna priopćenja te tri nekrologa. Godišnjak završava rubrikom *Prikazi i osvrti*.

Prva cjelina započinje izvornim znanstvenim člankom *Stefan Štiljanović – od kaštelana do despota i sveca (drugi dio)* (9-44). U njemu Petar Seletković analizira odnose Srpske pravoslavne crkve s plemićkim obiteljima Brankovića i Berislavića Grabarskih te okolnosti nastanka kulta Stefana Štiljanovića. Taj se kult prikazuje u kontekstu ha-

giografske legende kroz spise i ikonografiju, gdje su uvelike vidljive promjene utjecaja i značaja kulta sv. Stefana, na primjer u manastiru Šišatovac. Kroz spomenute se promjene mogu analizirati društvene okolnosti u određenim razdobljima, no mogu se i uspoređivati kultovi poput onih sv. Stefana i sv. Ivana Kapistrana.

Nedim Zahirović u članku *Obračunska knjiga vakufa Hadži Alije iz Brčkog u Arhivu Franckeove zaklade u Halleu* (45-61) opisuje i analizira obračunsku knjigu vakufa Hadži Alije koja je vođena sredinom 17. stoljeća. Nakon iznošenja osnovnih podataka o Hadži Aliji detaljno prikazuje brojne podatke iz izvora, a posebice raščlanjuje uzimatelje zajmova i troškove vakufa. Nadalje, osim što pruža detaljan uvid u gospodarske aktivnosti Brčkog, obračunska knjiga donosi mnoge zanimljive podatke o samom stanovništvu i dinamici življenja u Brčkom tijekom 17. stoljeća.

Članak Maje Perić *Baranja, Slavonija i Srijem u nizozemskim i flamanskim putopisima 16. i 17. stoljeća* (63-92) temelji se na putopisima Flamanaca i Nizozemaca koji opisuju područja Baranje, Srijema i Slavonije tijekom 16. i 17. stoljeća. U analizu su uključena djela pet putopisaca: Ogiera Gisleena van Busbekea, Karela Ryma, Lamberta Wyt-sa, Levinusa Ryma i Carela Quina, čiji su osnovni biografski podaci predstavljeni na početku članka. U putopisima se može primijetiti kako rijeka Dunav ima važnu ulogu u opisima krajolika, ali na važnosti dobiva i opis šuma te sam proces pošumljavanja. Osim krajolika, putopisci su opisivali gradove i naselja kroz koja su prolazili, donoseći orise građevina, crkava i drugih objekata (mostova, bedema i slično). Posebice se ističu podaci o stanovništvu te opisi svakodnevice toga prostora.

Sljedeći je pregledni rad Marije Lendaric *Županja u 18. stoljeću: od pustog sela do središta župe* (93-107). Autorica na temelju kanonskih vizitacija donosi pregled razvoja

Županje. Važnom prekretnicom u razvoju smatra se Karlovački mir iz 1699. godine. Tijekom 18. stoljeća Županja postaje središtem župe, što joj omogućava daljnji razvoj. O njemu svjedoče upravo kanonske vizitacije, koje bilježe podatke o povećanju broja stanovnika te razvoju školstva i gospodarstva.

Peti članak, *Prilog poznavanju prilika u Vukovaru tijekom epidemije kuge 1795/96. – problematika procjene broja umrlih od kuge* (109-145) Veljka Maksića, analizira podatke vezane uz kužnu epidemiju s kraja 18. stoljeća. Analizom izvora autor nastoji riješiti problem netočne procjene umrlih od kuge, a opisuju se i zdravstvene mjere koje su pridonijele suzbijanju širenja zaraze, na primjer izgradnja rovova, bolnica i kontumaca. Liječnik Michael Gellei jedna je od istaknutijih osoba na području Vukovara koja je spriječila širenje kužne zaraze na okolna područja te time smanjila broj umrlih. Autor na kraju članka svoj rad upotpunjuje popisom umrlih od kužnih bolesti na području današnjega Vukovara iz 1795. i 1796. godine.

Autor László (Ladislav) Heka u članku *Šokački agrarni pokret u Dražu i Gajiću 1897-1898. (Kako je baranjsko Prekodravlje postalo dijelom Kraljevine SHS)* (147-184) na temelju arhivskoga materijala, popisa stanovništva, novina i zakona analizira agrarni pokret šokačkoga stanovništva krajem 19. stoljeća. Dajući kontekst nastanka i tijeka pobune, naglasak stavlja na njezine vođe – Gáspára Dobosa i Josipa Jankovića u Dražu, dok su u Gajiću djelovali Marko Zlatarić, Vinko Filakov, Mijo Zlatarić i Mato Marjanov. Valja istaknuti da je navedeni agrarni pokret uvelike bio pod utjecajem socijalista, što je uočljivo i u socijalističkom tisku.

Prethodno priopćenje nosi naziv *Stanje gospodarstva vukovarskog kraja na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće na temelju izvještaja o stanju javne uprave Županije srijemske* (185-209), a autori su mu Vinko Živić i Mario Kevo. Koristeći brojne arhivske izvore

te njihovom kvantifikacijom, autori opisuju gospodarske prilike u kotaru Vukovar. Gospodarska aktivnost stanovništva prikazana je kroz primarne, sekundarne i tercijarne djelatnosti. Autori zaključuju da je vukovarsko gospodarstvo napredovalo brže od hrvatsko-slavonskoga prosjeka, a kao glavne promjene ističu smanjenje udjela poljoprivrednoga stanovništva te povećane migracije (doseljavanje kvalificirane radne snage).

Ustroj i djelovanje Dioničarskog društva sjedinjenih podravsko-posavskih vicinalnih željeznica (211-264) članak je Siniše Lajnera i Ivice Halapira. Autori nastoje analizom arhivskoga gradiva iz Hrvatskoga državnog arhiva poblizje opisati rad Dioničarskoga društva sjedinjenih podravsko-posavskih vicinalnih željeznica. U Austro-Ugarskoj Monarhiji, Dioničarsko društvo upravljalo je željeznicama na relaciji Vinkovci – Županja – Savska obala te Osijek – Đakovo – Vrpolje. Autori u tabličnim prikazima nastoje pokazati usporedbu količine prijevoza putnika i robe. Uz važnost pruga za prijevoz ljudi i robe, u članku se može pratiti i promjena političkih vlasti, jer Društvo svoje sjedište ima u Budimpešti, Zagrebu te naposljetku u Beogradu.

Sandra Horvat autorica je prethodnoga priopćenja pod nazivom *Elita na mikropodručju: Vinkovci 1939.-1945.* (265-283). Studija slučaja promatra i analizira promjene u gradskoj eliti u kontekstu političkih promjena u razmotrenom razdoblju. Analizirajući djelovanje „političke” i „ideološke” elite u Vinkovcima, zaključuje da je u ključnim gradskim institucijama i na položajima promjenom državnih vlasti došlo do promjena na lokalnoj razini.

Sljedeći članak, autora Nikice Barića, nosi naziv *ZEMPRO/DOPOS: prisilni otkup poljodjelskih proizvoda u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj* (285-315). Članak je temeljen na obimnom arhivskom gradivu iz Hrvatskoga državnog arhiva i Državnoga arhiva u Sisku. ZEMPRO (Državna poslovna središnjica za

zemaljske poslove) i DOPOS (Državna opskrbrna poslovna središnjica) imali su zadatak otkupljivati proizvode u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. U članku se može pratiti odnos seljaštva prema vladajućima, posebice s obzirom na prisilni otkup. Godine 1945. dolazi do promjene vladajućih, DOPOS je zamijenjen DOPH-om (Državno opskrbrno poduzeće Hrvatske), a seljaštvo je suočeno s novim promjenama, što se oprimjeruje kaznama prisilnoga rada.

Prethodno priopćenje Dražena Živića naslovljeno je *Izravni demografski gubitci Vukovarsko-srijemske županije u Domovinskom ratu* (317-345). Autor rad temelji na izvorima iz Hrvatskoga memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata vezanim uz područje Vukovarsko-srijemske županije. Naglasak se stavlja na demografiju te demografske promjene tijekom Domovinskoga rata. Rad je popraćen mnogobrojnim tablicama i grafikonima koji prate sadržaj te se time donosi detaljan pregled žrtava s obzirom na grad ili općinu. Autor u radu donosi dva aspekta kvantitativne analize stradanja, s obzirom na vremenski okvir i strukturno-demografska obilježja, te zaključuje da su ratni gubici ostavili velike posljedice u demografiji.

Nakon znanstvenih članaka, u ovom broju objavljen je i tematski blok o povijesti seksualnosti. U *Uvodnoj bilješci* (347-349) Stanko Andrić ističe zanemarenost ove teme u hrvatskoj historiografiji te ovaj blok, u kojem su prevedena tri znanstvena rada, smatra svojevrsnim poticajem za istraživanje seksualnoga života ljudi u prošlosti i na hrvatskim prostorima.

Prvi je rad Davida M. Halperina *Postoji li povijest seksualnosti?* (351-371). Posebna pozornost posvećena je seksualnosti u antici, gdje autor analizira antičke izvore. Rad pruža uvid u antička promišljanja o pojmu seksualnosti, što se posebno očituje kod Atenjana, ali i mediteranskih naroda. *Seksualni život oženjenih u društvu Starog poretka: od crkvenog nauka do stvarnosti ponašanja*

(373-386) rad je Jean-Louisa Flandrina, koji se prilikom pisanja služio crkvenim dokumentima. Autor iznosi stavove teologa o braku i bračnim odnosima tijekom različitih povijesnih razdoblja te time želi upozoriti na promjene njihovih razmišljanja. Navodi se i objašnjava pojam bračnoga duga, ali i sodomije, koja se najstrože kažnjavala. Posljednji rad vezan uz temu povijesti seksualnosti djelo je Alexandera Maxwella, a nosi naziv *Nacionalna endogamija i dvostruki standardi: seksualnost i nacionalizam u istočnoj središnjoj Europi tijekom 19. stoljeća* (387-410). Autor naglašava da su domoljubi na području Istočne Europe u 19. stoljeću isticali važnost sklapanja braka, a nacionalnost se kod žena mogla izgubiti i dobiti, ovisno o njezinu odabiru partnera. U radu se preko primjera pjesama iz toga razdoblja objašnjavaju stavovi o nacionalnim endogamijama. Problematiziraju se pitanja sklapanja braka pripadnika različitih vjera, a autor daje i primjer sklapanja braka u bosanskim pjesmama, gdje žena preuzima vjeru i nacionalnost svojega muža. Valja istaknuti da se u 19. stoljeću uvelike gajila seksualnost te se ona smatrala jednim oblikom nacionalizma, jer su se stranci smatrali etnički i seksualno nepoželjni.

Rubrika *In memoriam* sadržava tri nekrologa: *Dragiši Joviću (1937.-2023.)* (411-415), *Mili Konjeviću (1933.-2023.)* (417-420) i *Miroslavu Bertoši (1938.-2023.)* (421-423).

Stanko Andrić autor je prvoga dijela rubrike *Kronika* (425-427), gdje donosi vijest o dodjeli nagrada Hrvatskoga nacionalnog odbora za povijesne znanosti i Društva za hrvatsku povjesnicu u sklopu Festivala povijesti KlioFest. Nagradu „Vjekoslav Klaić” za popularizaciju povijesne znanosti dobila je dr. sc. Ana Rajković Pejić, znanstvenica slavonskobrodske Podružnice Hrvatskoga instituta za povijest, za izložbe u povodu 100 godina tvornice „Đuro Đaković”.

Drugi dio *Kronike* (428-430), čija je autoric Marija Karbić, odnosi se na dobitnike

Nagrade za najbolji rad mladih povjesničara iz povijesti Slavonije, Srijema i Baranje. Nagrade su dodijeljene Maji Perić, Moniki Bereš i Mariji Lendarić.

Završna rubrika ovoga broja naslovljena je *Prikazi i osvrti* (431-465), a obuhvaća deset znanstvenih prikaza i osvrtā, domaćih i stranih autora, na znanstvene publikacije, ali i znanstvene skupove. U skladu s tim, kao u prijašnjim brojevima ovoga časopisa, i u ovome se uočava neprekinuta tradicija u mnogim aspektima povijesnih istraživanja, što uvelike doprinosi znanstvenim novitetima područja Slavonije, Baranje i Srijema.

Marija Kanižaj

Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv. 65 (2023), 435 stranica

Novi, 65. broj časopisa *Radovi za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru* izašao je krajem 2023. godine. Sadržava deset izvornih znanstvenih članaka, jedan pregledni rad i jedno prethodno priopćenje, a u rubrici *Osvrti i prikazi* objavljeno je šest radova.

Prvi u nizu je izvorni znanstveni članak *Nalaz ranokršćanske freske s prikazom Dobrog pastira u zadarskom Varošu* (1-32). Autori Domagoj Maurin i Nenad Cambi analiziraju fresku pronađenu tijekom arheoloških istraživanja 2020. u Zadru. Freska se nalazi u stambenoj zgradi u zadarskom Varošu, a sačuvan je samo donji dio prikaza. Komparativnom, stilističkom i ikonografskom analizom autori donose argumente zašto bi freska bila prikaz Dobroga pastira, za što kao ključan dokaz navode tragove haljine na desnoj nozi iznad koljena, koji sugeriraju tuniku, te prisutnost visokih gamaša, koje se povezuju sa stopalima vjerojatno obuvenim u sandale. Uz to autori donose tijek i rezultate istraživanja, a fresku, koju datiraju na kraj